

UNIVERZITET U SARAJEVU
FILOZOFSKI FAKULTET U SARAJEVU
ODSJEK ZA FILOZOFIJU

IDEJA EKSPRESIVNE RACIONALNOSTI U FILOZOFIJI ROBERTA
BRANDOMA

Kandidat : Mahmutović Omar

Mentor: prof.Šljivo Kenan

Broj indexa: 3212/2019

.

Sarajevo, novembar, 2021.g

FILOZOFSKI FAKULTET U SARAJEVU
ODSJEK ZA FILOZOFIJU

IDEJA EKSPRESIVNE RACIONALNOSTI U FILOZOFIJI ROBERTA
BRANDOMA
magistarski rad

Kandidat : Mahmutović Omar

Mentor: prof. Šljivo Kenan

Broj indexa: 3212/2019

Sarajevo, novembar, 2021.g

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	4
UVOD	5
I. PITANJE RACIONALNOSTI I BRANDOMOVA PRAGMATIČKA OPTIKA.....	8
1.1. Različiti pristupi racionalnosti.....	8
1.2. Odnos uma i jezika u Brandomovoj filozofiji	10
II. BRANDOM O ZNAČENJU I INTENCIONALNOSTI	17
2.1. Inferencijalizam i tradicionalni semantički vokabular	17
2.1. Utjecaj Gentzea, Fregea i Sellarsa na Brandomovo razumijevanje inferencije	19
2.3. De Re i De Dicto intencionalnosti.....	27
2.4. Normativnost	30
ZAKLJUČAK	34
III. RACIONALNOST I JEZIČKA PRAKSA	35
3.1. Jezička praksa i um.....	35
3.2. Jezička kompetencija sugovornika i društvena koncepcija racionalnosti	37
Zaključak.....	39
ZAKLJUČNA RIJEČ.....	40
IZVORI I BIBLIOGRAFIJA	42

SAŽETAK

U zavšnom radu interpretirat ćemo i obrazložiti temeljne postavke Roberta Brandoma koje se tiču zanimljivog koncepta ekspresivne racionalnosti. Smataram da je potrebno, da bi se došlo do logičke distinkcije ovog koncepta, prije svega postulirati i analizirati fundamentalne značajke Brandomove filozofije uopće.

Čovjek se određuje kao racionalno biće za razliku od životinja ali se također i određuje kao *zoon politikon*: društveno biće, politička životinja koja je usmjerena na druge ljude i prinuđena je da korespondira sa normama koje nisu date nego zadate. Analiza *normativnog* te postulat istovrsnog idioma koji Brandom postavlja jeste centralna matrica ovoga rada u ideji ekspresivne racionalnosti. Ono što određuje normativni aspekt čovjekovog povijesnog kulturnog razvoja jeste realitet, praksa i činjenično stanje koje se evidentira. Takav vid ove kompleksne topike jeste zasigurno pragmatički orijentiran što jeste Brandomov smjer interpretacije fenomena kulture, jezika i čovjekove racionalnosti. Brandom u svojim osebnim istraživanjima jezičke prakse, njezinih implikacija, intencionalnih potencijala čovjeka pristupa iz smjera inferencijalizma-posebnim pristupom u teoriji značenja. Temeljna odrednica inferencijalizma jeste da pokušava odrediti značenje nekog izraza u njegovoj korespondenciji sa drugim izrazima. Brandomovu filozofiju možemo odrediti mnogim odrednicama; filozofija inferencijalizma, filozofija intencionalnosti ,logičkim ekspresivizmom.

Ključne riječi:

Robert Brandom, inferencijalizam, jezička i socijalna praksa, normativnost, intencionalnost, racionalnost

UVOD

Racionalnost jeste jedan od temeljnih motiva i preokupacija filozofske misli od njezinog začeća do današnjih dana. Racionalnost čovjeka jeste prepoznata kao njegova najznačajnija odrednica; supstancijalitet čovjekovog bića leži u njegovoj racionalnoj naravi. Aristotelesova tvrdnja da svi ljudi po prirodi teže ka znanju implicira da ljudi imaju potencijal da steknu i stvaraju nova znanja, nova razumijevanja i da preinterpretiraju čak i bit vlastite racionalnosti.

Promjena paradigme u razmišljanju o ljudskoj racionalnosti možemo pronaći već u korijenima analitičke filozofije i u svakoj ozbiljnijoj filozofiji logike u kojima se već preispituju odnosi jezika i znanja, logičkog i vanlogičkog te racionalnosti i sposobnosti čovjekove ekspresije. U ovome radu ćemo izložiti pragmatički zaokret i pristup ovome problemu koji sintetizira Robert Brandom.¹

Kada Brandom referira na famoznu izjavu Freda Allena da ne razumije ljude koji troše vrijeme pišući knjige kada mogu knjige jeftino kupiti on ukazuje na određenu analogiju koja se može povezati i sa filozofskim diskursom i prirodom bavljenja filozofijom . Pa ipak označava na početku knjige *Making it explicit* da smisao te knjige jeste istraživanje prirode samog jezika. (Brandom, 1994, str. 11)U Uvodu on također kaže:

"Umjesto toga, čini se esencijalnim upotreba normativnog riječnika. Prakse koje porede propozicionalne upotrebe i druge vrste kontekstualnog sadržaja implicitno sadrže norme kako se ispravno koriste izrazi, pod kojim uslovima je adekvatno izvršiti neku jezičku radnju i sta su adekvatne posljedice takvih radnji." (Brandom, 1994, str. 13) Na ovaj način se definira inferencijalistička pozicija u teoriji značenja:

"Prava priroda društvenih praksi čiji kognitivni, konceptualni i logičko-jezički sadržaj ispunjava društvene relacije mora postati dostupan kroz jednu induktivnu društvenu fenomenologiju koja će imati mogućnost da ih eksplicira kao racionalno opravdane, semantički konstruktibilne i inferencijalno artikulirane strategije. Prema našem mišljenju, suvremena filozofija društvenih znanosti treba konstruirati jednu projektivnu semantiku društvenih relacija koja može uhvatiti mrežu interakcija društvenih aktera, individua, grupa, društava i tipova konteksta ("socijalnih miljea" prema H. Blumeru) u kojima se one dešavaju.

¹ Robert B Brandon rođen je 13.marta 1950.godine u SAD-u. Filozofiju je studirao i završio na Sveučilištu Yale 1972.godine dok je doktorirao 1977.g. pod mentorstvom Richarda Rortya. Doktorirao je pod nazivom topike: *Practice and Object*. Djelo koje se smatra od kapitalnog značaja jeste *Making it Explicit: Reasoning, Representing, and Discursive Commitment*

Takva projektivna semantika bi mogla imati onu ulogu koju je Robert B. Brandom dodijelio logici inferencijalizma u interpretaciji jezičkih i konceptualnih praksi."

Wanderer u svom sistematskom prikazu Brandomove filozofije u knjizi *Robert Brandom* ukazuje na nakanu Brandoma da zaokruži svoje filozofske interpretacije u jedan konzistentan sistem na originalan način. Srž Brandomovog filozofiranja se sintetizira u pitanju :

"Šta je doista ono što je implicitno ili što je neposredno nevidljivo u odnosima / praksama društvenih aktera / subjekata i kako ga učiniti eksplicitnim i vidljivim / spoznatim u konceptima jedne prihvatljive teorije?"²

Maksima Brandomove analize jezika jeste da treba analizirati jezik na način da učinimo eksplicitnim ono što je u njemu samom implicitno. Prioritetno je shvatiti koheziju društvene stvarnosti i jezika koji je u njoj implicitan te sve što on nosi sa sobom.

Ono na što će ovaj rad ponajviše biti fokusiran jeste ideja racionalnosti koju Brandom gleda iz jednog pragmatičkog zaokreta, odrediti domenu njegovog shvatanja jezika i jezičke prakse, inferencijalno razumijevanje jezika i osnovnih logičkih operatora, normativnih pozita prema kojima je čovjek okrenut te objasniti stav koji Brandom gradi nasuprot striktno logičkog formalizma, uzajamnu povezanost normativnosti sa racionalnošću (sa Mi) te na koji način se stvara eksplanatorni pojmovni skup koji opisuje, obavezuje i ovlašćuje te smisao jedne komunikološke situacije koja je *conditio sine qua non* za svaku plauzibilnu interpretaciju istog. Rad je strukturiran na idući način :

1. Pitanje racionalnosti i Brandomova pragmatička optika :. Ovo poglavlje je podijeljeno na dva dijela: Različiti pristupi racionalnosti, te Odnos uma i jezika sa idejom ekspresivne racionalnosti. U ovom poglavlju ćemo analizirati povijesne silnice koje su oblikovale pojam racionalnosti, različiti pristupi predefiniranja tog pojma te njegovih implikacija. Također ćemo objasniti što je to tačno ono što Robert Brandom razumije pod pojmom ekspresivne racionalnosti, kakva je to vrsta racionalnosti i šta je tačno njegov doprinos u domeni razumijevanja pojma racionalnosti.
2. Brandom o značenju i intencionalnosti: ovo poglavlje ima tri dijela. To su Inferencijalizam i tradicionalni semantički vokabular, Utjecaj Gentzea, Fregea i Sellarsa na Brandomovo razumijevanje inferencije De Re i De Dicto intencionalnosti

² Komšić I, Teorija socijalne pulsacije, Ibrulj N. Fenomenologija anomalijskog kauzaliteta, Sarajevo Publishing, 2015, 113.stranica

te Normativnost. Cilj ovog poglavlja jeste objasniti inferencijalistički pristup koji zastupa Brandom, njegovo razumijevanja značenja intencionalnog te same intencionalnosti te njegovo razumijevanja normativnosti te odnosa normativnog sa konceptom ekspresivne racionalnosti

3. Racionalnost i jezička praksa. Ovo poglavlje je podijeljeno na dva dijela. To su: Jezička praksa i um te Jezička kompetencija govornika. U ovome poglavlju ćemo objasniti načaj i suštinu Brandomovog inzistiranja na kompetenciji govornika u jednom društvenom miljeu koje je umreženo jezičkom praksom koja će se naposljetku objasniti te dovesti u vezu sa idejom ekspresivne racionalnosti.

I. PITANJE RACIONALNOSTI I BRANDOMOVA PRAGMATIČKA OPTIKA

1.1. Različiti pristupi racionalnosti

Racionalnost kao pojam i motiv je prisutna kroz povijest filozofskih i socioloških istraživanja. Etimološki se pojam povezuje sa razumom (*od lat. ratio = um, razum*) Tim pojmom se kroz povijest obuhvatalo sve ono što se tiče racionalnog ustroja i funkcioniranja čovjeka i njegovog racionalnog primjenjivanja i sačinjavanja određenih pravila. Pojam dobija također na važnosti kod pripadnika frankfurtske škole (Horkheimer, Adorno etc). Čovjek jeste određen kao razumno biće, kao biće koje se koristi razumom i spoznajom u svom istraživačkom i životnom putu. Racionalistička filozofija je ovu karakteristiku čovjeka derivirala do maksimuma; Descartes izvodi ideju misleće supstancije ili *res cogitans*, Spinoza određuje misleću supstanciju kao jedan aspekt ili manifestacije Boga ili Prirode. Ljudska racionalnost se odražava u ljudskom djelovanju i u ljudskom promišljanju svijeta oko sebe i vlastitog sopstva. Immanuel Kant u svojoj *Kritikama* filozofski zaokružuje ono što treba da razumska kategorija da sadržava te određuje implicitno i normativno u ljudskom etičkom rasuđivanju. Racionalnost kao ono što podrazumijeva razumno, razborito ponašanje subjekta, kao vještina donošenja odluka koje su opravdane zadovoljavajućim argumentima ili iz kojih proizlazi maksimalna korist za subjekt jeste relevantan pojam kroz povijest novije filozofije. Hegel npr. postulira ekvivalenciju između umnog i zbiljskog.

Pitanje koje postavlja Macchiavelli kada se pita šta je najmudrije za jednog vladara da uradi jeste epitom relevantnosti ovog pitanja; pitanje racionalnosti jeste jedno od najtrajnijih pitanja u filozofskom istraživanju i projekat zahvatanja problema racionalnog jedan od najodvažnijih. Locke se bavio izvorom, opsegom i funkcioniranjem naših spoznajnih kapaciteta što se direktno tiče racionalne strukture čovjeka, Hobbes drži za racionalno da čovjek bude u stanju da odredi uzrok i posljedicu, dok David Hume u svojoj knjizi *Istraživanje o ljudskom razumu* analizira sve one bitnosti ljudskog mišljenja o kauzalitetu, vlastitim idejama i navikama ljudskog promišljanja svijeta. U pozitivističkom korpusu intepretacije ovog pojma, Karl Popper postavlja zahtjev demarkacije racionalnosti kao onog iznošenja stavova koji se mogu empirijski provjeriti i elaborirati egzaktno. Novi zaokret u razumijevanju racionalnosti dobijamo još u sedamdesetim i osamdesetim godinama 20. stoljeća kada Habermas socijalnu teoriju drži za istraživanje komunikacije te kad je logički

izdvojio pojmove komunikacijske kompetencije ali i komunikacijske racionalnosti što se direktno referira na topiku ovog rada.

U klasifikaciji racionalnosti Max Weber daje iduću podjelu racionalnosti :

- a. praktična,
- b. teorijska,
- c. formalna
- d. supstantivna racionalnost (Stephen, 1980).

Praktična racionalnost se određuje kao pragmatično i korisno djelovanje pojedinca u svoju korist i rješavanjem praktičnih problema koji mu se nađu na put. Teorijska racionalnost se ne referira na neko praktično djelovanje nego deriviranje kompleksnijih i apstraktnijih pojmova i teorijskih modela svjesnog istraživanja objektiviteta i subjektiviteta te je ta vrsta racionalnosti imala važnu ulogu u procesu demistifikacije stvarnosti i ljudske prirode. Supstantivni tip racionalnosti je onaj koji direktno uključuje novu metodologiju rješavanja problema i odnošenja u svijetu. Formalna racionalnost je ekstrapolirana da bi se referirala na onu oblast ljudskog djelovanja koja se tiče političkih skrupula, koji se tiču pojmova dominacije, suvereniteta kroz birokratiju i pravni aparat koji jednu vrstu mišljenja ili postavljanja prema svijetu formalizira dovoljno da ono postane normom funkcioniranja života pojedinca ili društvenog poretka. Ono što je zajedničkom svim navedenim vrstama racionalnosti u ovoj i u bilo kojoj drugoj tipologiji jeste da svi pretendiraju da svjesnim procesima pokušavaju ovladati svijetom i stvoriti perspektivu rezoniranja i djelovanja. Branodomova ideja ekspresivne racionalnosti jeste njegov autentičan izraz na polju istraživanja racionalnosti a to jeste vrsta racionalnosti koju ne možemo jednostavno odvojiti od jezika i jezičke kompetencije koju ljudi posjeduju.

1.2. Odnos uma i jezika sa idejom ekspresivne racionalnosti

Sidorov u svom eseju navodi: "Zajednička veza između logike i intuicije, formalnog i substituentnog, teorije i prakse su evidentni i određeni kroz ljudsku aktivnost...naturalistički i praktički pogled na racionalnost od strane pragmatizma traži viši kapacitet za kreativnu aktivnost." (Stuhr, 1993, str. 179-184)

Kada Brandom povijesno i filozofski analizira pojam "nas" on brzo uključuje pojam racionalnosti ili određenje čovjeka kao *homo sapiens*. Ta razumnost, ili racionalnost jeste kako se navodi sila koja spada pod vrstu normativne sile; sklonost čovjeka da se potčini autoritetu razloga ili razločnosti. Biti dio jedne zajednice implicira prihvatanje određenih normativnih, socijalnih i socioloških idioma. Mi pristajemo na "racionalnost" kojoj inherentno pripadamo. Racionalnost je temeljna odrednica čovjeka koja je dominirala novovjekovnom filozofijom pored empirijske matrice *ratio* se javlja kao sjedište naših kategorija, ideja i apriornih uvjeta spoznaje još od Descartesa, Leibniza, Spinoze. Kantovo određenje razuma i pravljenje distinkcije između razuma i uma, kao i njegovo razumijevanje moći supsumcije, uobrazilje i bitnosti negacije su uticale na svu filozofiju nakon njega. Waldenfels u svom razumijevanju moderne evropske racionalnosti razvija ideju o mrežama životnih svijetova; ideja multiplicirane racionalnosti kao *modus vivendi* životnog svijeta. Hegel ljudsku moć racionalnog rezoniranja izvodi do Apsoluta; u pojmu se samosvjesni duh pronalazi, u pojmu spoznaje te u pojmu *sam sebe prevazilazi*. Subjekt je centar saznanja, izvor, ishodište i smisao svakog saznanja; on pretendira kao čisti negativitet. U svome kretanju od supstancijalnosti do nesupstancijalnosti, od razumskog ka osjetilnom, kroz vječnu negaciju i negaciju te negacije subjekt se kreće u svom horizontu razumijevanja svijeta nigdje do drugo nego ka *pojmu*. Naravno da takve i slične koncepcije nisu prihvatljive iz Brandomove pozicije razmatranja topike. No, Brandom primjećuje ipak, da Hegel provlači dalje Kantovu ideju obavezivanja normativnog karaktera naših pojmova. Ideja racionalnosti mora biti inferencijalno artikulirana.

"Biti racionalan znači biti vezan ili ograničen tim normama, dakle, subjekt autoritetu razloga. Reći "mi" u tom smislu znači smjestiti sebe i druge, u prostor razloga, i to na način pružanja razloga i zahtjeva da se oni pruže za naše stavove i naše izvedbe. Usvajanje tog praktičnog stajališta znači uzimati nas ili tretirati kao subjekte kognicije i činjenja, a tome je tako zato što

se stavovi koje usvajamo kao odgovor na podražaje okruženja uzimaju kao uvjerenja samo ako služe i stoje u službi razloga, dok se radnje koje izvodimo smatraju činjenjem samo ako možemo ponuditi i istražiti razloge za njih. Naši stavovi i ono što činimo pokazuju inteligibilni sadržaj, i to sadržaj koji se može prihvatiti ili razumjeti u mreži razloga te se može inferencijalno artikulirati." (Brandom, 1994, str. 5)

Kada Gehlen određuje čovjeka kao manjakavo biće koje zbog svojih inherentnih slabosti razvija specifično okruženje i milje i zove ga kulturom, razumijemo da je to područje kulturnog : ono područje u kojem čovjek zna šta treba činiti i kako da se izražava. Mi znamo da većina živih bića na ovaj ili onaj način *čini nešto*, ali se volimo izdvojiti našom tendencijom da smo mi bića svjesni prostora razloga zbog kojeg *činimo nešto* I našeg potencijala da to isto izrazimo. *Modus operandi* jeste upravo kroz inferencijalno utvrđen i evidentiran pojmovni sadržaj za koji se odlučujemo, te implicitnost koju u sebi nosi mora biti eksponirana. Brandom se referira na Kanta; kao što je spomenuto: Kantovo razumijevanje čovjekovog ponašanja koje je vođeno pravilima ili normama koje koncipiramo, na koje smo osjetljivi daje obrazac o kojem Brandom govori: eksplicira se ono što je implicitno.

"Jedan normativni vokabular i jedna normativna pragmatika (o kojoj govori Brandom) društvenih aktera u njihovom djelovanju mogla bi sa ili bez analitičke filozofije društvenih znanosti ukazati šta je ono što konstituiraju društvene relacije u komunikaciji a šta ono što je za njih konstituirajuće i što tu komunikaciju omogućava kao ono apriorno-iskustven. (Ibrulj, 2015, str. 144-145)

Inferencijalno artikulirani razlozi naših djelovanja koje izražavamo već u procesu istančanim vokabularom se odnosi upravo na domenu kulturološkog. Na šta se odnosi kada izgovorimo "mi", pita se Brandom sa tvrdnjom da to znači pripadanje jednoj od mnogih ljudskih zajednica. Za razliku od mnogih ideja racionalnosti, i mnogih kritika modernističke racionalnosti, Brandom želi pokazati da razložnost kojoj čovjek teži se treba manifestirati u implicitnom upotrebe jezičkih idioma i njegove upotrebe pojmovnih sadržaja. U razmatranju temeljnih ideja koje stoje iza kasnog Wittgensteina, teoretskog razumijevanja koncepta jezičke igre i Sellarsa, Brandom shvata da je očigledno da je upotreba jezika upravo taj prostor u kojem učimo o normativnim konskvekvencama intencionalnosti. Zadatak pragmatiste jeste ustvari da prepozna ono implicitno dešavanje u normativnom idiomu te da ih učini eksplicitnim kroz propozicije ili pravila. (Brandom, 1994, str. 26)

Racionalnost je stoga pojam kojim se opisuje sposobnost vladanja pojmovnim sadržajima i normama koje su implicitne u našoj diskurzivnoj praksi i koje se ne smiju poistovjetiti s logičkim kapacitetima. Upravo je obrnuto; logički kapaciteti pretpostavljaju racionalne kapacitete i na njima su izgrađeni. U paraleli sa time, ljudski um se postavlja kao jedan ekspresivni katalizator između jezika i socijalne prakse.

Šta je to između govorenja i činjenja ? Šta čini prostor između jezika i prakse? Kako se ideja ekspresivna racionalnost referira na naše operiranje umom i jezikom ?Kako se analitička filozofija nosila sa tom problematikom? Brandom jasno navodi na početku djela *Between Saying and Doing* iduće:

"Priroda ključnog aspekta semantičke relacije između vokabulara različito je karakterizirana tijekom povijesti analitičke filozofije kao : analiza, definicija, parafraza, prevođenje, redukcije različitog tipa, kao proizvođenje istine i kao različite vrste supervenijencije vokabulara-da nabrojimo samo neke od njih. U svakom navedenom primjeru, međutim ono što je karakteristično za klasičnu analitičku filozofije jest da je logičkom vokabularu dodijeljena privilegirana uloga u određivanju ovih semantičkih relacija...Referirat ću se na ovaj aspekt analitičkog projekta kao na njegovo obvezivanje "semantičkom logizicmu" ." (Brandom, 2009, str. 2)

Racionalnost je pojam usko vezan za kulturuloško određenje čovjeka, za njegovu intencionalnu tendenciju, za njegovo vjerovanje i obavezivanje; racionalne prakse jesu one koje odgovaraju normativnom određenju istih. Svaki subjekt sa svim svojim intencionalnim stanjima bilo da govorimo o vjerovanjima, uvjerenjima ili željama, racionalno je obligiran da se ponaša na određeni način u smislu tih svojih racionalnih pretenzija.

Kao što je maloprije navedeno, za Brandoma nije prihvatljivo da samo na osnovu logičke razine distribucije istinosnih vrijednosti i značenja možemo govoriti o diskurzivnom; diskurzivna praksa se bolje išcitava kada se ona inferencijalistički artikulira. Ona se najbolje i najočitije ispoljava u traženju upotrebe naših pojmovnih sadržaja, izraza, jezičkih činova a ne samo značenja. Upravo na osnovu ovog konstatiranja činjenice da se insinuiralo na podređivanju "semantičkom logizicmu " koji je pretendirao da se samo na osnovu logičkog donošenja konkluzija i logičkih kategorija prosuđuje ono što je racionalno, upravo to čini Brandomovu supoziciju nasuprot logičkog formalizma. Jer njegova kritika logičkog formalizma se mora shvatiti u formi njegovog inzistiranja da se mora shvatiti značaj praktično svojstvo našeg diskurzivnog ponašanja i naših obvezivanja pojmovnim sadržajima.

Na taj način Brandom čita Wittgensteina, te derivira pragmatičku poziciju. Još je Wittgenstein predvidio : "Mi vodimo računa o svom sopstvenom načinu izražavanja koji se tiče tih stvari ali ga ne razumemo i pogrešno ga tumačimo. Onda kada se bavimo filozofijom mi smo kao divljaci, primitivni narodi, koji čuju kako se civilizovani ljudi izražavaju, pogrešno to tumače i onda izvlače čudne zaključke iz svog tumačenja." (Wittgenstein, *Filosofska istraživanja*, 1980, str. 109) U tome Brandom prepoznaje Wittgensteinovu zaslugu; on je taj koji je prepoznao da su prakse u kojima su implicitne norme ustvari socijalne prakse.

Evidentno je da Brandom ne može striktno prihvatiti shvatanje racionalnosti kao jedne instance logičkog stereotipa ali se uvijek slaže za uvođenje inferencijalnih artikulacija.

"Ova se dogma priklanja onom redosljedu objašnjenja koji tretira sve inferencije kao dobre ili loše samo na osnovu njihove forme, dok je sadržaj tvrdnji od kojih su sačinjenje bitan samo za istinitost premisa. Prema tom načinu rješavanja stvari, ne postoji nešto takvo kao što je materijalna inferencija. Stajalište koje 'dobre inferencije' razumije kao 'formalno validne inferencije' i koje postulira implicitne premise kao one koje su neophodne, može se nazvati formalnim pristupom inferenciji".³ (Brandom, 1994, str. 98) Ali držanje samo inferencijalne forme bez podrazumijevanja i uvrštavanja stvarnih, činjeničnih razloga upotrebe pojmova i konstatacija nije dovoljno. Ono što je razlog tome jeste da shvatanjem materijalne implikacije u inferencijalnom računu prilikom razumijevanja faktičnih komunikacijskih situacija jeste da svaki novi kondicional može posve promijeniti širu sliku razločnosti upotrebe nekog pojma. Na taj način se dovode u vezu normativnost i racionalnost te implicitnost njihovog odnosa jedno na drugo.

Argument takvoj tvrdnji vidimo i idućoj konstataciji:

"Dati razlog znači ići kroz proces kalkulacije a pitati za razlog znači pitati kako je taj neko došao do tog rezultata." (Wittgenstein, 1932, str. 4)

Na osnovu takvih postupanja mi možemo doći do kanonskog i logički eksponiranog modela samog sadržaja jezika ali to nikada neće objasniti faktični obrazac jezika, komunikativnog realiteta i naših pojmova. Ali naravno, jedno ne isključuje drugo. Brandom navodi:

"Zasluga logičkih lukacija na reflektivne procese u smislu evolucije naših pojmova i obavezivanja jeste da ih kvalificiraju kao racionalne, međutim, ta jezička praksa najmanje dozvoljava predstavjačku formu specijalne klase. Na neki način, svako biće koje je

angažirano u jezičkoj praksi i koje upotrebljava pojmove je racionalno biće, u jakom smislu svako racionalno biće nisu samo jezička bića već barem u potencijalnom smislu i logička bića Tako treba da se razumijemo; kao bića koja se susreću sa ova dva ekspresivna uvjeta." (Brandom, 1994, str. xxi)

Dakle, dva stuba naše ekspresivne racionalnosti jesu :

1. Logička moć
2. Moć izražavanja činjenica jezičke prakse

Primjer ekspresivne racionalnosti Brandom vidi u interpretaciji Sellarsovih argumenata:

"Sokratska metoda je način dovođenja naše prakse pod racionalnu kontrolu; na način da ih izrazimo(to express them) eksplicitno u formi koja može biti suočena sa prigovorima i alternativama..." J (Brandom, 1994, str. 106). Jedan ilustrativan primjer bi izgledao otprilike ovako. Već smo govorili o dvojakoj uslovnosti naše ekspresivne racionalnosti, određenja racionalnosti i derivata istog. Nakon analize naše prakse, te supsumcije obrasca naših ponašanja pod pravilo ili normu, mi tad izražavamo vlastitu racionalnost. Naprimjer, kada Kant kaže da djelujemo samo po onoj maksimi za koju možemo u isto vrijeme htjeti da postane opći zakon, ono što se tu dešava da se određena intencionalna, racionalna određenja ljudske prakse podvode pod jednu normu koja se dakle može interpretirati. Ona dobija formu $F(x)$. Naravno da se do nje došlo kroz inferencijalnu praksu.

"I Brandom uviđa da je integracija normi u razumijevanje socijalnih interakcija od bitne važnosti za interpretaciju i evaluaciju nekog ponašanja; ono po čemu se njegovo stajalište razlikuje jest to što on vjeruje da je osnova interpretacija pragmatička normativnost. U tom se kontekstu i zdvajaju pojmovi obvezivanja i ovlaštenja kao središnji eksplanatorni termini..Ovdje vidimo da norme koje su implicitne u korištenju nekog pojmovnog sadržaja moraju imati duboko ukorijenjeno socijalno porijeklo i mogu kroz pojmove obvezivanja i ovlaštenja uvijek učiniti eksplicitnim." Poenta je u tome da se određene jezičke manifestacije u potpunosti počnu razumijevati a to nije moguće bez dubinskog rezoniranja onoga što se na jezičkom planu desilo.

"Pretpostavimo da je vozač pitan: zašto si stao ovdje ? I onda on odgovori "Zato što je tu saobraćajni znak za stop". Ovaj odgovor se greškom uzima za uzrok, kad je ustvari u pitanju razlog." (Waissman, 1965, str. 121)

Brandom prepoznaje jedno povijesno obavezivanje semantičkom logicizmu, odnosno pretpostavljanje da sve što je važno znati o zakonitostima jezika se direktno oslanja na logička pravila suđenja i zaključivanja: "Prroda ključnog aspekta semantičke relacije između vokabulara različito je karakterizirano tijekom povijesti analitičke filozofije: kao analiza, definicija, parafraza, prevođenje, redukcije različitog tipa, kao proizvođenje istine i kao različite vrste supervenijencije vokabulara-da nasbrojimo samo neke od njih. U svakom navedenom primjeru, međutim, ono što je karakteristično za klasičnu analitičku filozofiju jeste to da je logičkom vokabularu dodijeljena privilegirana uloga u određivanju ovih semantičkih relacija(..) Referirat cu se na ovaj aspekt analitičkog projekta kao na neko obavezivanje "semantičkog logicizmu".⁴ (Brandom, 2009, str. 2)

Davidson također naglašava uzajamnu povezanost vokabulara i naših aktivnosti kojima se predicira racionalna struktura. Davidson naglašava da je racionalnost ustvari vrsta objašnjavanja uzroka kroz proces ilustracije samog razloga koji stoji iza toga. Osoba koja čini nešto racionalno ili zna da je ta akcija takvog tipa ili ima jedan afirmativni vlastiti stav prilikom činjenja te aktivnosti. Brandom zaključuje da Descartes pojmom uma misli na posjedovatnje nečega što je sposobno predstavljati odnosno intencionalna stanja koja predstavljaju nešto ili ibarem tako izgledaju. Nasuprot Descartesu, Kant prezentira jednu normativnu ideju uma što je Brandom prepoznao kao revolucionarno u historiji filozofije.

"Ono što je ključno za konceptualno ne može se pronaći istraživanjem neke posebne vrste mentalne supstancije, tijekom kojega se mora manipulirati upotrebama pojmova, nego istraživanjem posebne vrste autoriteta pod koji netko potpada kada koristi pojmove- mora se istražiti način na koji su pojmovni artikulirani činovi." (Brandom, 1994, str. 9)

Naglašavanje važnosti i relevantnosti samih pojmova jeste ono što je artikulirano u Kantovom pristupu istraživanja razuma, uma i cjelokupne ljudske spoznaje. Brandomovo razumijevanje potčinjavanja autoritetu razloga, pojmova opravdanja, obaveivanja i ovlaštenja jeste doprinos tim normativnim sekvencama razumijevanja vokabulara ali i intepretacije racionalnosti.

Zaključak

U ovome poglavlju smo najprije objasnili bitnost i suštinu istraživanja pojma racionalnosti kroz povijest filozofije te njezinu genezu. Racionalnost kao pojam jeste trajna kategorija preokupacije filozofa i sociologa te od humanizma i renesanse dobija stalno na značaju a nikako ne gubi. Pojam racionalnosti jeste pojam koji je važan u filozofskim istraživanjima, njegova relevantnost se manifestira kroz iščitavanje povijesti filozofije.

Ono što je tema ovog rada, ideja ekspresivne racionalnosti, u filozofiji Roberta Brandoma jeste njegov autentičan doprinos u domeni ovog polja istraživanja. Brandom razumijeva ljudsku racionalnost kao ono što jeste u vezi sa jezičkom, jezičkom praksom i društvenim *okvirom*. Socijalna bitnost čovjeka određuje ono što postaje normativni idiom koji se ekspresivno postavlja u okvir racionalnog. Biti postavljen u neki prostor razloga također znači biti i jezičko i logičko biće koje jeste u stanju objasniti racionalnost, onaj aspekt racionalnosti koji stoji iza njegovog partikularnog čina. Za to su potrebna logička moć i moć izražavanja činjenica jezičke prakse.

II. BRANDOM O ZNAČENJU I INTENCIONALNOSTI

2.1. Inferencijalizam i tradicionalni semantički vokabular

Priroda jezika jeste u njegovoj ljudskoj dimenziji ili kao što Quine tvrdi: "Jezik je društveno umijeće. Pri njegovu se usvajanju moramo u potpunosti oslanjati na intersubjektivno dostupne upute u pogledu toga što ćemo reći i kada." (Quine W. , 1999, str. 1)

Kao što je ranije navedeno, smisao inferencijalizma jeste da pokušava odrediti značenje nekog izraza u njegovoj korespondenciji sa drugim izrazima. Shvaćen isprva kao semantički *cursus* promatranja jezika, inferencijalizam je od početka usko vezan za činjenicu jezika; za njegovu kontekstualnost, fleksibilnost te *prima facie* kontigenciju. Ono što inferencijalizam treba da pokaže da li smo u stanju da identificiramo da li na neki stav djeluje prema normi logičkog principa ili ipak ne. Inferencijalizam u sebi nosi zahtjev analize samoga značenja, bez inferencijalnog razumijevanja sadržaja nema ni pojmovnog.. "Samo takav princip može eksplicirati ono što je implicitno u nekoj formi iskaza." (Šljivo, 2021, str. 20) Šljivo kasnije konstatira: "Činjenica je da društvene jezičke relacije zavise od velikog broja stereotipnih obrazaca. Korištenje ovih stereotipova predstavlja distribuciju normativnih zahtjeva na koje se obvezuju oni koji te stereotipove žele koristiti u jednom komunikativnom obrascu". (Šljivo, 2021, str. 23) Tu se i krije možda ključna riječ onoga što jeste smisao inferencijalizma; to jeste obrazac na koji se manifestira faktični *modus operandi* jedne jezičke situacije/realiteta. Ono treba da protumaci *kognitivni značaj i kognitivno važenje*. Također, ne smijemo zaboraviti znamenitu Wittgensteinovu konstataciju :

"To se izražava u pitanju o suštini jezika, stava, mišljenja. Jer ako mi u našim istraživanjima pokušavamo da razumijemo suštinu jezika-njegovu strukturu- to ipak nije ono što ovim pitanjem imamo u vidu. Jer, ono ne vidi u suštini što je već dostupno pogledu i što sređivanjem postaje pregledno, nego nešto što se nalazi ispod površine." (Wittgenstein, 1980, str. 77)

Brandomovo pozicioniranje unutar teorije značenja kreće od njegove maksime; da se izrazi eksplicitno ono što je implicitno. Brandom trpi utjecaj različitih filozofa a najznačajniji od njih su Gentze, Frege, Sellars ali i mnogi drugi. Inferencijalistički pristup pojmu značenja nasuprot referencijalističkoj teoriji također ima svoju genezu i logičku postavku. Brandom

svoje određenje racionalnosti bazira upravo na jednom inferencijalnom pristupu i razumijevanju jezičke prakse koja proizlazi iz toga.

2.1. Utjecaj Gentzea, Fregea i Sellarsa na Brandomovo razumijevanje inferencije

Pojam inferencijalizma prvi je postulirao i eksplicirao Brandom da bi objasnio svoju filozofsku poziciju. Njegova filozofija nastoji objasniti šire aspekte filozofskih topika, dublje pojasniti rezultate istraživanja diskurzivne prakse. Na njegovo razmišljanje je uticao određen krug filozofa koji su svojim rezultatima inicirali određene Brandomove premise filozofije.

"Koristeći rezultate Gentzenove analize, Fregeovog razumijevanja pojmovnog sadržaja, Wittgensteinove pragmatike jezičnih igara, Peacockeove i Dummettove racionalističke analize pojmove te Sellarsova eksplicitnog ukazivanja na važnost inferencijalnih pravila za analizu značenja. Brandom je postulirao poziciju koja treba objasniti zakone diskurzivne prakse i racionalnog postupanja iz perspektive onoga što je implicitno u toj praksi i u tom postupanju. (Šljivo, 2021, str. 55)

Ono što je važno za razumijevanja baze inferencijalizma na osnovu koje je sva ostala njegova filozofija nadgradnja, Brandom jasno ukazuje da su kondicional i negacija fundamentalni dijelovi logičkog vokabulara.

Prije nego što objasnimo pragmatički i ekspresivni karakter inferencijalnog modela koji mu zadaje Brandom, potrebno je inferencijalizam prije svega odrediti *semantički*. Klasičan primjer semantičkog objašnjenja inferencijalizma jeste osvrt na Gentzeovu eksplikaciju prirodne dedukcije koja je izvršila enorman uticaj na razvoj Brandomove filozofske pozicije. Gentzeovo razumijevanje logičkih operatora je od ključnog značaja. Gentze u logičkim operatorima vidi određenu implikativnu strukturu ako se osvrnemo na njihovu implikativnu relaciju.,

Pogledajmo jednostavan izraz :

$$(((P \supset Q) \& (C \supset R) \supset C) \supset P) \supset R) =$$

1. Prije svega Gentzen je mislio da uvođenjem konektiva pruža samo objašnjenje istog.
2. Taj akt ga ustvari osmišljava
3. Eliminacijske inferencije=jedinstvene funkcije njihovih inferencija uvođenja.⁵

⁵ Francis Jeffrey Pelletier, A Brief History of Natural Logic, Department of Philosophy, University of Alberta, Edmonton, Alberta, Canada T6G 2E5, 4.str.

Drugačije se isto pravilo uvođenja konektiva može izraziti ovako :

Pravila uvođenja konektiva konjukcija

Pravila eliminacije konektiva konjukcije

$p \times q$

$p \times q \quad p \times q$

$p \quad q$

$p \quad q$

Gentzen također uvodi pravilo eliminacije egzistencijalnog kvantifikatora :

(d E) Od $d \ x \ u \ x \ i$ pod dokazom $[u \ a^{1/4} \ W]$, inferencija od = (EI) Od $d \ x \ u \ x$, inferencija $u \ a$

Šta se ovdje desilo u okviru kanonske notacije a da implicira na rezonovanje pravila ? Ono x (konjukcija) se izuzima iz notacije, što odražava ustvari njegovu implicitnost. On se može konzistentno uvoditi tamo gdje imamo dvije istinite varijable (T i T) Značaj Gentzenovih napora jeste u tome što *explicite* uviđamo faktični odnos propozicija. Također je važno naznačiti utjecaj Fregea na razvoj notacije i njezinu optimizaciju. Fregeova koncepcija da stvori savršen logički jezik, u kojem svaki izraz izražava tačno jedan pojam, ili pojmovni sadržaj (projekt koji Frege eksponira u knjizi *Begriffsschrift*) Također je važno naznačiti utjecaj Wittgensteinove ideje jezičke igre na Brandomovu inferenciju zbog svog društvenog aspekta. Lyotard konstatira: "Glede jezičkih igara trebamo primijetiti tri stvari. Prvo, njihova pravila nemaju legitimnost u njima samima, već su predmet izričitog ili neizričitog ugovora među igračima (premda to ne znači da ih ovi izmišljaju). Drugo, ako se pogriješe pravila nema igra, čak i najmanja promjena nekog pravila mijenja prirodu igre, a neki potez ili iskaz koji nije po pravilima ne spada u igru što su je ova pravila odredila. Ideja opće jezične agonistike ne bi smjela skrivati drugo počelo koje ju nadopunjuje i koje upravlja našom analizom; radi se o tome da se vidljiva društvena veza sastoji od jezičnih poteza." (Lyotard, 2005, str. 13-14)".

Još jedan nezaobilazan dio kauzalnog lanca geneze Brandomovog zasnivanja pragmatičkog sagledavanja inferencijalizma jeste naravno Sellarsov utjecaj koji je izvršio svojom distinkcijom između formalne i materijalne inferencije. Sellars pravi distinkciju na osnovu različitih općih normi koji se tiču onog što zovemo *logičko*. Naravno, materijalna inferencijalna pravila ostaju ono što jesu ; autentična pravila inferencije.

Brandom povezuje svoja zapažanja sa Sellarsovim : " U svom djelu "Empirizam i filozofija uma" Sellars iznosi posljedice njegovoj uviđaja važnosti inferencijalnih konektiva konceptualne upotrebe čak i u slučajevima odgovarajuće klasifikacije." (Brandom, 1994, str. 90) U određenju racionalističkih teorija pojmovnog sadržaja sa kojima povezujemo Peacockea koji "svojim učenjem pravi okvir za naturalističku teoriju pojma koja bi bila sposobna iscertati

okvire intelektualnog ponašanja.⁶ Logički pristup pored razvijenih kanonskih momentuma eksplikacije logičkog, mora imati korelat sa izrazima običnog jezika.

Brandom ide idućom hronologijom vodeći se sa tri povezane ideje koje objedinjuju čitavu arhitektoniku njegovog razumijevanja i implementiranja inferencijalizma.

To su :

1. Inferencijalno razumijevanje pojmovnih sadržaja
2. Ideja materijalne inferencije
3. Ideja ekspresivne racionalnosti

Akt inferencije jeste ustvari akt činjenja. (Brandom, 1994, str. 91) Kroz analizu Sellarsovog razumijevanja i semantičke kontekstualizacije onoga što su Kant i Hegel u svom filozofskom djelovanju ustvari uradili, Brandom razumijeva inferencijalizam kroz njegovu povijesnu genezu iako kovanje tog pojma pripisujemo upravo njemu. Brandom primijećuje: "Često, svakako, inferencijalne artikulacije se poistovjećuju sa logičkim artikulacijama. Materijalna inferencija se tretira kao derivirajuća kategorija." (Brandom, 1994, str. 98) Brandomovo razumijevanje inferencijalizma ga upravlja u smjeru da treba da zahvati izraženo, da se okrene k značenju samom. Različite mogućnosti samog pojma, njegovu kontekstualnu uvezanost sa ostalim logičkim entitetima. Brandom objašnjava konceptom inferencijalne uloge pojmovnog sadržaja. (Šljivo, 2021, str. 59) Pretpostavkom inferencijalne uloge se otvara put k ekspresivnom modusu jezičkog djelovanja. Postavlja se pitanje, šta to određuje inferencijalnu ulogu pojmovnog sadržaja? Laurier objašnjava da pozicija tog pojmovnog sadržaja jeste ključna za njegovo razumijevanje kao i za derivaciju značenja tog pojmovnog sadržaja.

Već je ranije navedeno da je ideal logičke strukture ustvari operator implikacije ili kondicionala. "Vidimo da je implikacija središnja logička funkcija. Njena se ekspresivna snaga identificira iz mogućnosti izražavanja svih drugih logičkih funkcija implikativnom relacijom koja ih reducira na odnos kompatibilnosti njenih elemenata."⁷

To se da objasniti na ovaj način:

$p \Rightarrow q$, p , q

$p \Rightarrow q$, $\neg p$, $\neg q$

Russell je objasnio slojevito značaj i vrijednost razumijevanja implikacije u svom razumijevanju molekularnih iskaz. Odnos implikacije i istinitih vrijednosti izvjesnih p i q Russell objašnjava sa ove dvije šeme:

"Ako p onda $q = p/(q/q)$ ili:

TT TF FT FF

T T T F⁸

U odnosu između dvije tvrdnje mi vidimo tu referentu vrijednost operatora implikacija u njezinoj ekspresivnoj domeni inferencije. Sa obzirom da p i q dovodimo u odnos pomoću operatora, onda smo ih suštinski determinirali u *frameworku* njihovog logičkog položaja. Cijela implikacija zavisi od prihvatanja konsekventa te se u tome ogleda njezina logička valjanost. Koslow razumije ljudsko shvatanje logičkih operatora kao nadgradnja *implikativne strukture*. Primat na razumijevanju jezičkog i njegovog odnosa sa onim što zovemo logičko jeste neizostavan interes intelektualnih krugova. Jezička struktura se mora *dubinski* rezonirati. Svaki aspekt i svaki faktor upotrebe jezika se mora uzeti u obzir; uvjet istinitosti se moraju razumjeti kroz svoja konotativna i denotativna svojstva. (Šljivo, 2021, str. 123)

Ovdje je riječ o temeljnoj, dubljoj analizi jezika, jezičkih elemenata i razumijevanja načina na koji se jezičko manifestira. Bez dubinskih shvatanja logičke strukture nema ni moderne logike.

"Nastavljajući sa ovom terminologijom, na ovaj način možemo razlikovati površinsku strukturu rečenice, organizaciju u kategorije i fraze koja je neposredna asocirana sa fizičkim signalom, od *dubinske* strukture koja leži ispod nje, takođe sistema kategorija i fraza ali apstraktnije prirode. Tako bi npr. površinska struktura rečenice >>Mudar čovek je pošten<< mogla da se analizira u subjekt >>mudar čovek<< i predikat >>je pošten>>." (Chomsky, 1979, str. 219) Taj princip se u modernoj kanonskoj notaciji shvata na način da se predikat iskaza shvata kao funkcija a subjekt kao varijabla. To se izražava sa $F(x)$. To implicira kao što Ibrulj navodi, da se logička istina pozicionira upravo na logičkim senkvencama misli. Ono što je temeljno za razumijevanje, naposljetku, samog inferencijalnog pristupa Roberta Brandoma, pored njegove afirmacije implicitnog odnošenja pojmova u logičkom aparatu, po čemu se suštinski razlikuje od formalnolgičkih analiza jeste njegovo ukazivanje na ekspresivnu vrijednost logike.

⁸ Russell B, Filozofija logičkog atomizma, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad, 2007, 84-85.stranica

Implikacija jeste paradigma logičkog vokabulara uopće, smatra Brandom. No, mora se pronaći ekspresivna eksploatacija validnosti tog operatora. Mora se otvoriti pitanje o odnosu između dije vrste inferencije : materijalne i formalne. Šljivo konstatira : "Brandom kritizira stav prema kojem je inferencijalna artikulacija pojmovnog sadržaja identična formalnoj logičkoj artikulaciji. Ovo je pitanje važno zato što je *sama ideja racionalnosti poistovjeđena s logičkim kapacitetima ovladavanja inferencijalnim pravilima.*" (Šljivo, 2021, str. 127) Materijalna inferencija jeste ona koja podrazumijeva validnost pojmovnog sadržaja premise i konkluzije. (Brandom, 1994, str. 98) To jeste koncept koji Brandom preuzima od Sellarsa i implementira u svom razumijevanju inferencijalne artikulacije. On navodi primjer :

1. ako kresnemo suhu, dobro napravljenu šibicu, ona će se zapaliti ($p \Rightarrow q$).
2. Ako p , i ako se šibica nalazi u jakom elektromagnetnom polju, onda se ona neće zapaliti ($p \wedge r \Rightarrow \neg p$).
3. Ako p i r i šibica se nalazi u Faradayevom kavezu, onda će se zapaliti. ($p \wedge r \wedge s \Rightarrow q$) te naposljetku
4. ako p i r i s i u sobi nema kisika onda se neće zapaliti što izražava sa ($p \wedge r \wedge s \wedge t \Rightarrow \neg q$).

U ovome konktetnom primjeru vidimo važnost inferencijalne artikulacije al ii važnost pojmovnog sadržaja .Kako ovo treba da čitamo ustvari ? Možda je najlakše za konstatirati da jednostavno, u ovom formatu inferencije moramo pretpostaviti da sve što je inkompatibilno sa p mora biti inkompatibilno sa q . Brandom često naglašava važnost materijalnih pravila.

"Materijalna pravila. su esencijalna za značenje kao formalna pravila učestvujući u arhitektonskom detalju strukture unutar podupiranja logičke forme." (Brandom, 1994, str. 102) Tu se suštinski traži *obvezivanje* implikacijama koje su u formama implicitne.

Ono što Strawson zapaža jeste kada god iskaz ima formu $p \Rightarrow$ onda to implicira da između p i q postoji konsekvencijalistička relacija odnosno relacija inferencijalne vrste. (Strawson, 1997, str. 168) Ono što jeste važno spomenuti jeste da se osjeti utjecaj Fregeovog pristupa jezičkoj problematici na razumijevanje jezičke inferencijalne uloge Roberta Brandoma. Način na koji Frege svojom osmišljenom notacijom izražava, ili čini *eksplicitnim* naše razumijevanje ali i upotrebu pojmovnog sadržaja Brandom shvata obrazac Fregeovog eksponiranja materijalne inferencije. Frege navodi da ako napišemo ili na bilo koji drugi način izrazimo broj 5 tad ustvari mislimo ovo:

1+1+1+1+1

Na ovom stanovitom primjeru možemo bez većih poteškoća shvatiti šta je to ono implicitno što se učinilo eksplicitnim u Fregeovom navodu. Vrijednost ovih i sličnih varijabli ima svoju širu kontekstualnu analizu.

"Carnap i Quine su ustvrdili: biti entitet znači biti vrijednost varijable; biti vrijednost varijable znači biti klasa ili relacija koja egzistira tj koji se može predstaviti u jednom tipu notacije i prevesti u drugi tip notacije." (Ibrulj, 1999, str. 91)

Semantički vokabular jeste fundament razumijevanja filozofsko-logičkog pristupa fenomenu jezika a uvođenje kanonske notacije smatra se jednim od najvećih iskoraka u bavljenju istim. Tugendhat izričito navodi da "svako strukturalno tematiziranje jezičkog, fonetsko, sintaksičko i semantičko, može se prema tome označiti kao formalno. Otuda je razumljivo što se pravi razlika između sadržinske i formalne semantike. Formalna semantika dolazi do svoje tematike putem izvjesnog formaliziranja, što se jezički odražava tako da ona sadržinske izraze zamjenjuje simbolima.." (Tugendhat, 1990, str. 38) Pretpostavka relevantne upotrebe semantičkog vokabulara i pojmovnog sadržaja jeste njegova uloga. Filozofija inferencijalizma shodno tome traži u našoj *prima facie* arbitrarnoj upotrebi semantičkog vokabulara da nas ona obavezuje na neki konstrukt sadržaja.

"Vrsta inferencijalizma koju zastupam u Making It Explicit na dva različita načina objašnjava našu sposobnost da razumijemo nove rečenice. Prvi način uključuje uvođenje logičkoga vokabulara na način koji je direktno i tradicionalno kompozicijski. Logički je vokabular ograničen na svoju specifično ekspresivnu ulogu: da u formi propozicija(izrečenih, mišljenih ili onih u koje se vjeruje) učini eksplicitnima široka inferencijalna obvezivanja koja ostaju implicitna u praktičnoj procjeni onoga što činimo. Paradigma za logički vokabular u tom smislu je kondicional koji omogućuje utvrđivanje inferencijalne veze između rečenica(onoga što je njima izraženo), koje tu imaju ulogu antecedenta i konsekventa. Negacija se na isti način može razumijeti kao sistematiziranje obvezivanja inkompatibilnosti tvrdnji. No, prema ovom stajalištu, normativni se vokabular također kvalificira kao logički, u smislu da služi sistematiziranju obvezivanja ispravnosti različitih obrazaca praktičnog mišljenja. I, druge čestice vokabulara, od identiteta i kvantifikacijskih idioma do govora "o" koji izražava reprezentacijsko.intencionalnu direktnost(kao i normativni izrazi koji se nisu smatrali uobičajenim, specifično logičkim vokabularom) pokazuju se kao one koje igraju ekspresivne uloge ovog tipa. Moguće je za svaku od njih pokazati kako se mogu uvesti u jezik koji ih ne

sadrži, na način da se inferencijalne uloge rečenica u kojima se oni pojavljuju odredi inferencijalnom ulogom ne-logičkih rečenica formuliranih u prethodnom vokabularu." (Brandson, 2012, str. 171)

Na ovom stanovitom primjeru možemo bez većih poteškoća shvatiti šta je to ono implicitno što se učinilo eksplicitnim u Fregeovom navodu.

Russell u *Principia Mathematica* izražava Fregeovu viziju povezanosti implikacija:

1. $\bar{p} \Rightarrow (q \Rightarrow p)$
2. $\neg [p \Rightarrow (q \Rightarrow p)] \Leftrightarrow [p \Rightarrow q] \Rightarrow (p \Rightarrow q)$
3. $\neg [p \Rightarrow (q \Rightarrow r)] \Leftrightarrow [q \Rightarrow (p \Rightarrow r)]$
4. $\neg [p \Rightarrow q] \Rightarrow (\neg q \Rightarrow \neg p)$
5. $\neg \neg p \Rightarrow p$
6. $p \Rightarrow \neg \neg p$

"Na razvoj semantičke ontologije je, međutim Frege najviše uticao svojim spisom *Über Sinn und Bedeutung* koji danas predstavlja centralno mjesto analitičke filozofije uopšte. Ovdje je ponovo centralna ideja *jedinstvenog pojmovnog sadržaja* koji može biti sastavljane i rastavljen na sve dijelove i koji se može na različite načine predstaviti u znakovima, no svi dijelovi jedne misli stoje u znakovima ekvivalencije, tako da se to može tvrditi i za znakove kojim su označeni bez obzira na njihovu različitost." (Ibrulj, 1999, str. 98)

Način na koji razumijemo semantički vokabular Brandson stavlja u poziciju koja pored njezine semantičke i normativne upotrebljivosti pretendira da je veže za neku socijalnu praksu ali i njezinu inferencijalnu vrijednost ako se ona učini preglednom. Koliko god se to čini zdravorazumnim i jednostavnim za elaborirati, stvari se moraju staviti u jednu kontekstualnu matricu. Način na koji želimo ekstrapolirati onoga što se dešava u domeni *logičkog* se ne može shvatiti bez shvatanja same logike. Carnap zaključuje da je jasno da "čista sintaksa jezika nije ništa drugo nego dio aritmetike."

Ona je progresivna disciplina te svaka interakcija logičkog sa onim što nazivamo mentalnim ili svjesnim se mora postulirati u već postojećim okvirima a ne obratno..Stuhr u svojoj interpretaciji rada Deweya navodi jedan jednostavan primjer. Zamislimo da neko (Smith) onog trenutka kada ugleda jabuku na stolu konstatuje "Jabuka je na stolu." Stuhr analizira primjer na osnovu iduće konkluzije:

"Epistemolog će biti primarno zainteresiran šta je to što je potrebno da Smithovu izjavu čini istinitom ili znanjem istine. Neka generalna definicija istine je potrebna ovdje, naravno, ali interes vodi u polja vjerovanja, i možda, intencionalnosti i propiziconalnog stavova koji se daju Smithu u ovom slučaju." (Stuhr, 1993, str. 193) Semantika se podvodi pod pragmatiku tek onda kada raspakujemo sadržaj. (Šljivo, 2021, str. 158) To *raspakivanje sadržaja* nije moguće ako se ne prepostavi intencionalnost subjekta koji je ugledao jabuku na stolu. Brandom jasno konstatira :

"Pojmovi su esencijalno inferencijalno artikulirani. Posjedovati ih u praksi znači kretati se oko inferencijalnih svojstava i svojstava inkompatibilnosti u koje su uhvaćeni. Ono zbog čega jedna klasifikacija zaslužuje ime konceptualne klasifikacije jest njena inferencijalna uloga." (Brandom, 1994, str. 89)

Ne treba zaboraviti da Brandom određenje logike vidi u tome da je ona >>organ semantičke samosvijesti<<.

2.3. De Re i De Dicto intencionalnost

Značaj *intencionalnog* u Brandomovm razumijevanju vlastite filozofske pozicije se ne može dovoljno naglasiti. Kulminacija njegovog shvatanja semantičkog vokabulara i pojmovnog sadržaja jeste shvatanje intencionalnosti kao pragmatički vođenih semantičkih odnosa. U prilog tome, Brandom uvodi relevantnu sintagme *intencionalnog vokabulara* koji stoji rame uz rame sa deontičkim normativnim vokabularom. Ta intencionalnost se nikako ne može, razumijevajući Brandoma, shvatiti striktno reprezentionalistički već se mora objasniti pomoću diskurzivne jezičke prakse. Ona je ustvari ono na šta se *obavezujemo*. Ona nije samo "svijest o nečemu naprosto." (Husserl). Također, ona nije samo svijest koja je upućena na nešto izvan sebe kao na svoj objekt. (Brentano)

Konceptualna zamisao u distinkciji koju Brandom stavlja u načinu na koji se ustvari razumijeva intencionalnost je inkorporirana u odnosu *de re i de dicto intencionalnosti*. *De re* intencionalnosti kao razumijevanje intencionalnost koja se odnosi na stvar i *de dicto* intencionalnosti kao koncept intencionalnosti koja se odnosi o onome što je formulirano iskazom. Intencionalnost se na taj način zahvata u svojoj dvojakosti, kad se odnosi na van-jezičku stvarnost i kada se odnosi na ono što je iskaz. Filozofski cilj ove operativnosti nije da pretpostavi apriornost intencionalnosti nego da se pojam intencionalnosti konceptualno zahvati na način da bude razumljena u jednom duhu pragmatičnosti.

Brentano jeste svakako zaslužan za definiciju intencionalnosti koja je pronašla *differentia specifica* intencionalnog od nekih drugih stanja te se za tom definicijom povode mnogi autori nakon njega. Njegovo razumijevanje intencionalnih stanja je uvijek usko vezano za shvatanje materijalne baze tih stanja ili materijalnih elemenata intencionalnosti same. No, kao što je navedeno, Brandom ne može iz svoje pozicije, očigledno, prihvatiti takav stav bez da se on stavi u domenu socijalne i jezično-društvene prakse. Searle daje drugačiju prizmu gledanja na taj problem. Nisu sva stanja intencionalnosti usmjerena na nešto konkretno. Ona se moraju staviti u okvir neke pozadine šireg konteksta u kojem nastaju. On alternativu objašnjava na idući način :

"Ako ti kažem da imam neko uvjerenje ili želju, uvijek je smisleno pitati "Što je točno u to što ti vjeruješ?" ili "Što je to što ti želiš"? ja ne mogu tada odgovoriti. "Oh, imam neko uvjerenje i neku želju bez ičega u što vjerujem ili ičega što želim. " Moja uvjerenja i moje želje se moraju uvijek odnositi na nešto." (Searle, 1983) Također, Searle vjeruje da je kognitivno područje

istraživanja, koje sa sobom zaokružuje i problematiku svijesti, najplodnije tlo današnjih filozofskih tendencija. Rorty također navodi da se možemo uvjeriti u nematerijalni aspekt intencionalnog jer su samo njezina fenomenološka svojstva intrinzična. (Rorty, 1990, str. 39)

Intencionalni vokabular i intencionalni faktor pored normativnog, formalno-semantičkog vokabulara i ima svoju kako Brandom navodi *značenje-upotreba* formu u rasvjetljavanju inferencijalno logičkih momenata u jezičkoj diskurzivnoj praksi. Brandom jasno vidi ulogu pojma intencionalnosti, on se mora predefinirati u jednom pragmatičkom zaokretu. On kaže:

"Konačno, kao što je već viđeno, ovi komplementarni aspekti čine eksplicitnim normativni i modalni vokabular da korespondira sa subjektivnim i objektivnim polovima intencionalne veze između diskurzivnih činitelja *da*, njihovo činjenje iskazivanja i objekta, stvari i činjenica koje se računaju kao govor o nečemu (about)." Ovo pokazuje šta je potrebno praktičnoj intencionalnosti da se razvije u diskurzivnu intencionalnost. I izdvaja diskurzivnu intencionalnost kao posebnu vrstu pragmatički vođenih semantičkih relacija." (Brandom, 2009, str. 200) Ona se trebaju shvatiti i Brandom ih zaista shvata na način da se trebaju shvatiti ne samo kao pragmatički vođene semantičke relacije već i kao posredna obavezivanja koja mogu biti plodno tlo za samo inkorporiranje tog momenta intencionalizma. Kada smo uključeni u praksi obavezivanja, tada se uviđa normativni smisao tog čina- tad dolazi do izražaja ono što je s tim kompatibilno ili inkompatibilno-te attribute pripisujemo onome što ima intencionalan sadržaj. Važno određenje inkompatibilnosti, jeste Brandomovo razumijevanje materijalne inkompatibilnosti. Inkompatibilnost u okviru kanonske notacije Brandom predstavlja na ovaj način :

1. Generalna tranzitivnost: $\forall X, Y, Z, W \subseteq L[(X \supset Y \ \& \ Y \supset W) \supset X \supset W]$.

2. Defesibilnost: $\forall X, Y \subseteq L[\sim(X \supset Y) \rightarrow \exists Z \subseteq L[\forall W \subseteq L[Y \supset Z \supset W] \ \& \ \exists W \subseteq L[\sim(X \supset Z \supset W)]]]$.

Važno je naznačiti da on problematiku intencionalizma slojevito veže za fenomen AI i algoritama vezanih za kompaktno djelovanje artificijelnog jezika. Jedan važan uvjet za racionalizaciju jezika i konstrukt AI jeste : "specijalna pravila ili pravila inferencije, kao što su strukturalne operacije, transformiraju iskaze u druge iskaze (iskaze koje se mogu dobiti iz datih iskaza uz pomoć jedne ili više aplikacija ovih operacija nazivaju se konsekvencama datih iskaza); (Ibrulj, 1999, str. 123)".

Kako nas intencionalno-semantički diskurs obavezuje ? Jedan jednostavan primjer bi glasio ovako: ako tvrdim da pada snijeg-onda se implicira da treba da se ponašam kao da pada snijeg. Šta se tu dešava? Suštinski, Brandom kaže da se u jednom takvom jezičkom aktu pripisuju i traže normativna i društvena određenja. (Brandom, 1994, str. xv) "Relacija izraza(expression) onoga što je implicitno u onome što činitelj radi i šta je eksplicitno u tome šta radi tvori priču ovdje na dva načina." (Brandom, 1994, str. xviii) Takozvani *scorekeeping* jeste instanca normativnog na samo jezičko činjenje svakog subjekta ili konzumenta jezika. Naravno da jedan takav *scorekeeping* kursus mora biti zasnovan diskurzivno.

Intencionalnost= intencionalnost o stvari i intencionalnost o izrečenom

Također, Brandom u svojoj knjizi *Between Saying and Doing* navodi jednu zanimljivu oznaku a to jeste *VP i vice versa*.

VP= Vokabular-praksa

te

PV- Praksa-vokabular

Samo za jezičke zajednice možemo reći da posjeduju izvornu intencionalnost, tvrdi Brandom. (Šljivo, 2021, str. 73) Kada analiziramo iskaze i sve jezičke momente općenito, moramo uzimati u faktor društvene i normativne aspekte svakog tog čina.

2.4. Normativnost

Govoreći u kontekstu materijalne inkompatibilnosti Brandom to povezuje sa normativnom domenom:

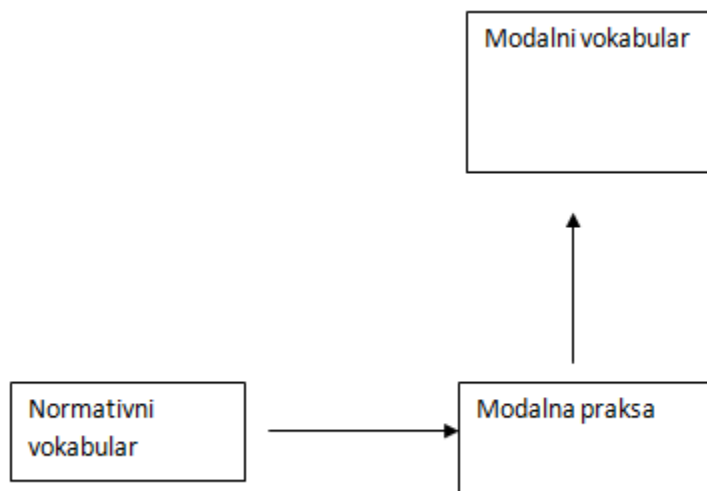
"Upotreba ovog modalnog semantičkog osnova može biti predstavljena terminima normativnog statusa obvezivanja i ovlašćivanja, na osnovu principa tretiraju se izrazi kao materijalno inkompatibilni tako da preuzmemo obvezivanje za jedno te onemogućimo ovlaštenje za drugo." (Brandom, 2009, str. 15) Pod pretpostavkom razumijevanja odnosa diskurzivne prakse koja se određuje kao kompatibilna ili nekompatibilna, otvara se put da se određeni momenti jezičke prakse opravdaju ili ne. Normativni vokabular (Kant-Sellars) i njegova inferencijalna artikulacija treba da pomnije približi odnos govorećeg i djelatnog subjekta, da se stave u okvir obavezivanja i zaduživanja.

Brandom reflektira o ovome problemu na način da ne vidi kako se normativni vokabular može svesti na naturalistički vokabular ali da postoji mogućnost da se izrazi u naturalističkom vokabularu ono šta se treba *činiti* ali nužno u okviru normativnog vokabulara. Normativni vokabular zauzima važno mjesto jedne komunikativne zajednice, situacije i miljea. On referira na ono što se tiče ljudskog djelovanja ali i često što jeste dio ljudske interakcije. Brandom direktno pripisuje logičkog izdvajanja i eksplikacije Kantu. Kant je filozof koji je određene ljudske aktivnosti razumio tek kada se uvidi njihov normativni status.

"Kant je pokazao da je upravo njihova primjena točka u kojoj ih i treba analizirati. Tako se Kantova tendencija interpretacija normativnih struktura koje stoje u osnovi kognitivnog postupanja može objasniti tek deskripcijom prakse jezičnog ponašanja, što njegov projekt dovodi u okvire pragmatičkog filozofiranja." (Šljivo, 2021, str. 86)

Bez razumijevanja fundamentalne ideje o kojoj govorim koja stoji iza transcendentalne filozofije Immanuela Kanta, potpomognuta Sellarsovim uvidom u isto, nije moguće shvatiti poziciju iz koje polazi sam Robert Brandom. Esencijalno jeste da se upravo iz matrice reafirmiranja ali i redefiniranja Kantovih pozicija stvara pretpostavku razumijevanja odnosa između jezika i racionalnosti, racionalnosti

diskurzivne prakse, odnosa između normativnog vokabulara sa svakim drugim vokabularom na koji Brandom referira.

Graf broj 1 : Ilustracija Kantove i Sellarsove pozicije zahvatanja normativnog

Dewey eksplicira da je zdravorazumno da društvo kao kulturna cjelina posjeduje skup oznaka i značenja koji se tiču njihovog načina života uopće: tradicije, navika i preokupacija i svega što čini njihov način zajedničkog života u formi regulativnog i normativnog idioma. (Dewey, 1938, str. 62)

"Normativnost je posvuda. Točno i netočno, ispravno i pogrešno, dobro i loše, racionalno i neracionalno, validno i nevalidnost-lista je duga. Normativnost je posebna sfera činjenica koje procjenjuju, opravdaju, čine mogućim i reguliraju normativni govor, isto kao i pravila, značenja, ono simboličko i mišljenje. Te su činjenice posebne po tome što im se empirijski ne može pristupiti i nisu dio uobičajenog tijeka objašnjenja. One su ipak nužne u tom smislu da, kad ne bi postojale, svakodnevni normativni govor, uključujući i takve stvari kao što su tvrdnje o tome što neka riječ znači ili što je neki zakon, ne bi bio opravdan, ne bi bio smislen, bio bi pogrešan ili iluzoran." (Turner, 2010, str. 1-2)

Normativnost je također važna i za samu znanost što naglašava Kuhn : "Pomakom naglaska sa spoznajnih na normativne funkcije paradigmi, navedeni primjeri uvećavaju naše razumijevanje načina kako paradigme daju oblik znanstvenom životu" dok će kasnije također naglasiti da " određeni broj suvremenih filozofa otkrio je važne kontekste u kojima su normativno i deskriptivno nerazmrsivo povezani. "Jest" i "trebalo b i" ni u kom slučaju nisu uvijek tako razdvojeni kako izgleda." (Kuhn, 2002, str. 119, 215). Ovisno o tome kako afirmiramo značenje i pojmovni sadržaj shvatamo pravu upotrebu izraza i njihovu logičku

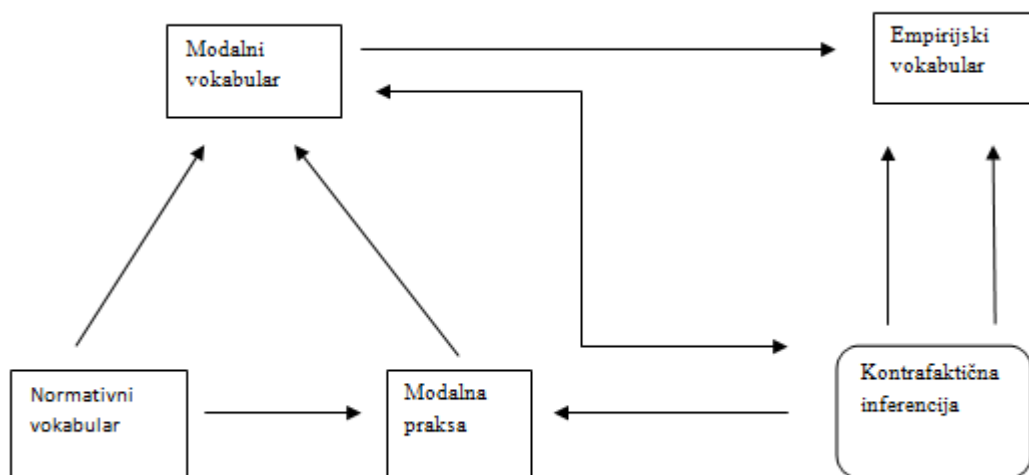
validnost. Svaka se ta praks poistovjećuje kao relevantna tek kada jeste inferencijalno artikulirana.

Brandom redefinira Kantovu poziciju iz kartezijanske : izvjesnost=nužnost

Također, Brandom se poziva i na implikaciju istraživanja kasnog Wittgensteina u kojima se intencionalnim faktorima pripisuje normativni karakter. Ovdje govorimo o narativu da se traži upotreba a ne značenje. Taj normativni karakter iskaza i naših obavezivanja jeste suštinski važan za *standardizaciju i fiksaciju* uvjerenja, društvenih potvrda i opće društveno-znanstvene suradnje koja je intersubjektivnog karaktera

" Govor o funkcionalnim ulogama jeste po sebi normativni govor. (Brandom, 1994, str. 16)"Mogu, s ovim u pozadini, postulirati svoju temeljnu tezu: normativni vokabular(uključujući izraz preferencije) čini eksplicitnim usvojena(bilo da su pripisana ili potvrđena) materijalna svojstva praktičnog mišljenja. Normativni vokabular igra istu ekspresivnu ulogu na praktičnoj strani kakvu igra kondicional na teorijskoj strani mišljenja." (Brandom, 1994, str. 89)Eksplanatorna uloga normativnog vokabulara od presudnog je značaja za razumijevanje Brandomove filozofije i njegove ideje ekspresivne racionalnosti o kojoj je ovdje riječ. Taj normativni vokabular ustvari samo odražava ono što se implicate već u čovjeku desilo; ono što se već manifestira u jednoj komunikativnoj sredini j jednoj komunikativnoj zajednici sa svim njezinim socijalnim i jezičkim atributima.

Brandom idućim grafom objašnjava odnos između modalnog, normativnog i empirijskog vokabulara:

Graf broj 2. Odnos između modalnog, normativnog i empirijskog vokabulara

Mi jesmo pravilima vođena bića, konstatuje Brandom nakon eksplikacije implikacija Kantovih učenja što jeste baza razumijevanja normativnog kao pojma na koji referiramo kroz matricu njezine pragmatičke upotrebljivost u jezičko-semantičkoj igri zahtijevanja. Značaj normativnog vokabulara jeste u tome što čini eksplicitnim važne značajke onoga šta ustvari subjekti čine kada razviju neki specifičan vokabular u namjeri da se izraze ili da izraze nešto.

"Kako se objektivnost taloži u socijalnoj juhi normi koje su samo ono što društvo drži da jesu?..Objektivna reprezentacija dimenzija pojmovnog sadržaja-vrsta ispravnosti tvrđenja ili primjena pojma koja se ne tiče individualnih ili kolektivnih stavova ili procjena već svojstva stvari koje su reprezentirane-ispostavlja se da je ovisna o socijalnoj artikulaciji inferencijalne prakse." (Brandom, 1994, str. 55)

Na osnovu ovog citata mi možemo argumentirati da za Brandoma izvjesno postoji korespondencija između pojmovnih sadržaja i o socijalnim implikacijama inferencijalnih tendencija. Dakle, objektivnost kao takva, kao ono na što um pretendira se u njegovoj pragmatičkoj optici ne može zadati kao takva; moraju se uzeti u obzir društvena matrica našeg operiranja jezikom i onoga što je implicitno unutar tog operiranja.

ZAKLJUČAK

U ovome poglavlju smo objasnili Brandomov pristup teoriji značenja, njegovu interpretaciju pojmova intencionalnosti i normativnost koji su neodvojivo vezani za ideju ekspresivne racionalnosti na način da se diskurzivna praksa i naš vokabular direktno objašnjavaju iz toga.

Ideja inferencijalizma jeste temeljna postavka Brandomove filozofije. Inferencijalizam nastoji nasuprot referencijalizmu da objasni odnose logičkih postulata sa pravim jezičkim kontekstom, uzimajući u obzir društveni, vremenski milje i kompetenciju govornika. Inferencijalni pristup treba da zagrebe u površinu, u dubinu jezičke strukture te da ono što pronade učini eksplicitnim. Objasnili smo na koji način su filozofi poput Gentzea, Sellarsa i Fregea uticali na razvoj ove ambiciozne filozofske ideje. Ideje pojmovnog sadržaja, materijalne inkompatibilnosti te rezultat eksplikacije prirodne dedukcije su važni momenti za razumijevanje Brandomovog inferencijalnog postavljanja.

Intencionalnost kao pojam jeste artikuliran unutar Brandomovog filozofskog promišljanja. Intencionalnost *de diro* i *de dicto* jeste distinkcija koja upotpunjuje pojmove eksplikacije osnova Brandomove filozofije. Intencionalna stanja jesu matrica razumijevanja određenih praksi koje se evidentiraju u komunikativnom miljeu. Postavka intencionalnog se mora shvatiti i primjeniti u domeni normativnog idioma jezičkog momenta komunikativne zajednice.

Normativnost jeste jedan od centralnih polja Brandomove filozofije te također usko vezano vezano za potpuno shvatanje ideje ekspresivne racionalnosti te normativnog vokabulara. Način na koji se pojmovni sadržaji normativnog idioma shvataju, isprepliću i vrijednuju u znanstvenom smislu jeste njihovo povezivanje s onim na šta oni *prima facie* referiraju, da bi se ustvari shvatila *upotreba* ili njihovo mjesto u jezičkoj praksi kroz organon inferencijalizma

III. RACIONALNOST I JEZIČKA PRAKSA

3.1. Jezička praksa i um

Brandomova inferencijalistička pozicija razumijevanja fenomena racionalnosti implicira da je proces koji činimo prilikom rezonovanja tih sadržaja, iz tog kuta gledanja, ustvari identifikacija onoga što se dešava implicitno te logičko i jezičko izbacivanje tog istog na površinu. Identifikacija jeste u tom procesu ključni pojam, a ne samo jedna dodatna teza o tome kako čovjek treba da ispoljava i tumači vlastitu racionalnost. Ono što ustvari ovaj rad želi pretpostaviti jeste da je ideja ekspresivne racionalnosti Roberta Brandoma ideja koja referira na čovjeka kao čovjeka komunikativne sredine, čovjeka koji mora biti u stanju da shvati implicitnu strukturu onog jezičkog što se eksponira te na taj način shvatiti svoje jezičke mogućnosti.

Forme normativnog i vokabulara koji objašnjava isto se nužno shvata iz socijalnog miljea čovjeka; ono jeste društveno pretpostavljeno te komunikativni aspekt ljudske zajednice jeste uslov razumijevanja onoga što se zove racionalnim i ono što se samim time veže za koncept ljudskog uma.

"Ova praktična procjena (jer semantika se uvijek mora razumijeti iz perspektive pragmatike) u osnovi je ekspliciranja znanja o korištenju pojmova. Sadržaj pojmova koji se upotrebljavaju objašnjiv je tek iz eksplikacije široke inferencijalne palete konsekvenci njihove primjene. Znanje upotre pojmova i rečenica mreža je implicitnih kapaciteta koje posjedujemo ,a koje se može eksplicirati kao znanje-kako (knowing-how) pravila ove upotrebe. (Šljivo, 2021, str. 119)

Leibnitz = izražavanje Leibniza u datom kontekstu

Društveni normativ koji određuje kurs komunikativnog aspekta čovjeka, koji ga kao jedan čin refleksije interpretira, a to Brandom radi kroz pragmatičku optiku uvijek određuje ono što je praksa u čovjekovom razumijevanju jezika.

Pretpostavka tačnog i netačnog u jeziku jeste farsa filozofa kroz povijest filozofiju, do nje je došlo brkanjem gramatičkih elemenata jezika. Stav o tačnosti nekog iskaza treba da bude ekstrapoliran i iscrpljen iz stava normativnog temelja tog istog stava (Brandom, 1994, str. 322) U razumijevanju naših iskaza i predmeta na koji bi svaki od tih iskaza navodno trebao

referirati, mi tada imamo naivna semantička očekivanja od našeg jezika. Ono što jeste zabluda filozofa jeste da je postojalo uvjerenje da je takav zahtjev opravdan pa i moguć, no postoji jedan aspekt interpretacije jezika koji Brandom naglašava. Cilj naših iskaza nije da objasne iskaz po sebi (*to explain*) nego da izražavaju (*to express*). Brandom takvo što primjećuje pogotovo u korištenju kvantifikatora (*svi, neki*) kada je teško očekivati potpunu plauzibilnost naših iskaza. Takav pristup ne samo da je adekvatan nego je i put zavaravanja. Ta normativna pragmatika sučeljava Brandoma sa mnogim drugim analitičkim misliocima.

:"Studij univerzalne gramatike ovako shvaćen, jeste studij prirode čovekovih intelektualnih kapaciteta. On teži da formuliše neophodne i dovoljne uslove koje neki sistem mora da zadovolji da bi stekao kvalifikacije za status potencijalnog ljudskog jezika, uslove koji za postojeće ljudske jezike ne važe nekom slučajnošću nego vuku koren iz čovekovog jezičkog kapaciteta i koji se otuda pojavljuju kao urođena organizacija koja određuje šta se računa kao jezičko iskustvo i do kakvog se znanja jezika dolazi na osnovu ovog iskustva." (Chomsky, 1979, str. 217) Brandomovo razumijevanje jezičkih okvira i implikacija njihovih tumačenja jeste drugačija.

"Obične oznake o tome šta je tačno a šta je pogrešno i na šta neki izraz referira savršeno su u redu onako kako stoje(...)Ali istina i referencija su zablude filozofa generirane gramatičkim nerazumijevanjem." (Brandom, 1994, str. 324)

Takav pristup nije adekvatan, ako se ozbiljnije razmatraju te jezičke ekspoziture. Činjenice jesu ono što čine iskaze tačnima, ali u ljudskoj praksi jeste da se uvijek kaže "To što ti kažeš jeste tačno" što jeste simptomatičan primjer koji daje Brandom da objasni ono na čemu inzistira. Dakle, iskazi mogu biti tačni ali na jedan izveden način.

3.2. Jezička kompetencija sugovornika i pozicioniranje ekspresivne racionalnosti

Od deontičke je važnosti da se normativni vokabular i njegova realna semantička izgradnja razumije u svom praktičnom domenu i u shvatanju praktične racionalnosti koja je usko povezana sa jezičkom. I jedna i druga vrsta racionalnosti treba da izražavaju i impliciraju isto, i jedna i druga nas obavezuju i ovlašćuju te su obje shvaćene u specifičnom socijalnom i komunikativnom miljeu u kojima subjekt obitava zato što u tom istom miljeu njegova praksa i upotreba jezika dobija konotaciju racionalnog ili ne. U tom aspektu Brandomovog inferencijalističkog iskazivanja se evidentno osjeti Wittgensteinov utjecaj kojeg Brandom ističe više puta. Iako autentičan po svom pragmatičkom zaokretu u shvatanju normativnog vokabulara, Brandom u Wittgensteinovoj analizi jezika kao jezičke igre vidi ključan momenat u povijesti analitičke filozofije; to jeste moment njegove filozofije koji je izvršio utjecaj na razvijanje stavova Roberta Brandoma.

"Jedna od najvažnijih Wittgensteinovih tvrdnji jest ona po kojoj prakse u kojoj su implicitne norme koje artikuliraju značenje i njihove primjenu u mišljenju moraju biti socijalne prakse." (Brandom, 1994, str. 53)

Ideja ekspresivne racionalnosti koju pozicionira Brandom u svojoj filozofiji isključuje apriorne i apstraktne koncepte naših jezičkih postupanja; inferencijalistička tačka gledanja ukazuje na to da su jezičke i značenjske varijable stalno mijenjaju i iznova se pozicioniraju u optici normativnog vokabulara i jezičke prakse.

Vokabular takoreći normativne pragmatike mora uzimati u obzir socijalni *background*, kompetenciju govornika te mora objasniti osnovne pojmove u jednoj jezičkoj igri kakvu opisuje Wittgenstein. Mi moramo postaviti primat, Brandom navodi, da traženje i davanje razloga nije moguće osim u kontekstu prakse davanja i traženja razloga uopće; a to jeste praksa stvaranja i odbrane stavova. Čovjek svoju racionalnost *izražava*, on upućuje na razlog koji stoji iza toga što se manifestira. Brandom navodi primjer da razloge tražimo i eksponiramo kada govorimo o aktivnostima. Primjera radi, on navodi primjer; ako se penjemo na stijenu i nekim slučajem izgubimo kontrolu i padnemo, to jeste nešto što se upravo desilo, mi jesmo pali ali mi ne možemo navesti racionalni ustroj koji je proizišao iz tog akta zato što to nije urađeno sa namjerom. Dakle, ekspresivna racionalnost izražava našu intenciju, namjeru da nešto kažemo ili uradimo i namjeru iza koji stoji neko racionalno rezonovanje.

"Izlaganje djela racionalnog razloga racionalizira praktično obavezivanje ili namjeru koja je u zaključku. Pokazuje razlog za intenciju, nudi racionalno opravdanje za nju, pokazuje kako neko dobija pravo na nju . Prihvatanje praktične inferencije kao davanje prava nekome za praktično obavezivanje u tom smislu zahtjeva odobrenje inferencije kao dopušteno dobro(...)" (Brandom, 1994, str. 253)

U svojoj elaboraciji pragmatičkog zaokreta Brandom pokazuje usku povezanost inferencije sa normativnim i deontičkim vokabularom, ono od čega suštinski zavisi njegov pogled prilikom analize ljudske racionalnosti i shvatanje iste kao ekspresivne. Ekspresivna uloga kategorije jezika koja izražava i inferencijalno artikulira naš pojmovni sadržaj upravo jeste spona koja povezuje pragmatičko gledanje sa osnovnim teorijskim modelima semantike. Ekspresivna uloga jezičkih i logičkih kategorija jeste upravo adekvatna ulogu koju im trebamo pripisati da bi se mogle opisivati kategorije koje ne spadaju pod domenu onoga što zovemo logičko, što nije samo po sebi logički stereotip. Biti racionalan znači biti podređenim nekoj mreži razloga, to znači primjenu i razumijevanje nekog normativnog vokabulara i njemu centralnih pojmovnih sadržaja. Nadgradnja našeg normativnog vokabulara jeste njegovo inferencijalno razumijevanje te kako Brandom naglašava; istina ne može biti u cjelosti ali može naše razumijevanje.

Zaključak

U ovome poglavlju smo nastojali objasniti konačne značajke koje se tiču ideje ekspresivne racionalnosti te uloge koncepta kompetencije sugovornika u jednoj komunikativnoj sredini.

Temeljna premisa od koje Brandom polazi prilikom postavljanja ideje ekspresivne racionalnosti jeste da naša konzumacija jezika i jezičkih pravila nije odvojiva od društvene pozadine i konteksta u kojem se određena pravila stvaraju te poštuju. Ono na šta ustvari treba obratiti pažnju jeste na akt iskazivanja nečega kao bitnost iskaza a ne iskaz sam. Akt iskazivanja, tvrdnje ili nijekanja jeste ono što u pragmatičkom vokabularu ulazi u kategoriju obećavajuće analize. One izražavaju, one upravo imaju ekspresivnu ulogu u dovođenju činjeničnog što jeste u sadržaju iskaza na vidjelo, ekspliciraju upravo logičku bitnost koju proklamira sam akt izražavanja jednog jezičkog postulata. Na taj način Brandom objašnjava važnost ekspresivne uloge racionalnosti, normativnog vokabulara i odnosa semantike u toj relaciji. Kompetencija sugovornika se mora uzeti u obzir ako očekujemo od svakog člana zajednica da participira u konceptima koje Brandom označava sa ovlaštenjem, obavezivanjem i stanjem potčinjavanjem autoritetu razloga. Poznavanje i učestvovanje u normativnom idiomu, dijeljenje normativnog i deontičkog vokabulara i pojmovni sadržaja jesu uvjeti za pretpostavku ekspresivne racionalnosti.

ZAKLJUČNA RIJEČ

U ovome radu smo obrazložili i eksplicirali osnovne postavke filozofije Roberta Brandoma te ulogu ideje ekspresivne racionalnosti u njoj. Ideja ekspresivne racionalnosti je usko vezana za svaki aspekt njegove filozofije. Inferencijalizam kao jedna od temeljnih odrednica Brandomovog filozofiranja jeste organon razumijevanja jezičke prakse i logičkih odnosa. Inferencijalističko tumačenje jezičkih stereotipa i kulturoloških obraza koje se direktno referiraju na jezičke prakse jeste prvobitnost na koju nailazimo u interpretaciji Brandoma. Logički odnos korespodencije između naših pojmovnih sadržaja, socijalnog i normativnog bazičnog backgrounda i naših govornih artikulacija je obrazložen kroz razumijevanje jezičke fleksibilnosti i materijalne inkompatibilnosti. Uloga implikacije i razumijevanja implikacije je ključna za shvatanje inferencijalnog modela koji je antipod referencijalističkim modelima razumijevanja naših logičkih sudova i pojmovnih sadržaja; logika se prema tome određuje kao organon semantičke samosvijesti. Inferencijalna praksa treba da izrazi, eksplicira ono što je implicitno u našoj upotrebi logičkog i jezičkog aparata.

Ideja ekspresivne racionalnosti jeste usko vezana za inferencijalni horizont naših spoznajnih odrednica i našeg spoznajnog dosega. Ekspresivna racionalnost naprema nekim drugim odrednicama čovjeka kao *homo sapiens*a naglašava bitnost normativnog, komunikativnog aspekta naše interakcije, naših načina sporazumijevanja i načina kako iskomuniciramo ono što je ustvari implicitno. Vokabular koji u tome pomaže jeste eksplanatorni vokabular koji sa svojim pojmovima obvezivanja i ovlaštenja čini matricu u kojoj se spajaju ljudska komunikacija i ljudska praksa u jezičkoj igri.

Shvatanje normativnih idioma i njihovih kulturoloških korelata jeste u odnosu sa našim jezikom, ono nas čini djelom neke komunikativne sredine te odražava našu kompetenciju kao sagovornika. Ideja inherentne istine i tačnosti naših stavova jesu stvar filozofske naivnosti u povijesti filozofije, ono što je centralna uloga naših iskaza jeste da oni *izražavaju* te se sama forma ljudske racionalnosti odnosi prema toj bitnosti ljudskog jezika. Kao sve ostalo, racionalnost jeste izražavana, ona se artikulira kroz svoju sposobnost da izrazi vlastitu *razložnost*. Filozofija Roberta Brandoma nije samo nastavljanje puta kojim su išli Sellars,

Dewey, Wittgenstein, Habermas ili Karl Otto-Apel; ona je logičko zaokruživanje u jedan pragmatički *framework*, koji treba da potpunije i dublje objasni pozadinu naših govornih činova i logičkih potencijala u stvarnim komunikativnim situacijama. Cilj ovoga rada je bio da se elaborira o autentičnoj ideji ekspresivne racionalnosti koju Robert Brandom sintetizira, da se kauzalno i konzistentno odredi odnos tog koncepta sa svim ostalim relevantnim elementima Brandomove filozofije te se nadamo da je rad ostvario svoj cilj.

IZVORI I BIBLIOGRAFIJA

Apel, K.-O. (1980). *Transformacija filozovije*. Sarajevo: "Veselin Masleša".

Brandom, R. (2009). *Between Saying and Doing; Toward an analitic pragmatism*. Oxford: Oxford University Press.

Brandom, R. (1994). *Making it explicit*. London: Harvard University Press.

Brandom, R. *Some Pragmatish Themes in Hegel's Idealism: Negotiation and Adminstration in Hegel's Account of the Structure and Content of Conceptual Norms*. Pittsburg: Department of Philosophy, University of Pittsburgh.

Carnap, R. (2001). *Logical syntax of Langauge*. London: New Fetter Lane.

Chomsky, N. (1979). *Gramatika i um*. Beograd: NOLIT.

Davidson, D. (1963). *Action, Reasons and Cauces*.

Dewey, J. (1938). *The Theory of Inquiry*. New York: Henry Holt and Company.

Frege, G. (1995). *Osnovi arimetrike*. Zagreb: Kruzak.

Ibrulj, N. (2015). Fenomenologija anomalijskog kauzaliteta. In K. I, *Teorija socijalne pulsacije*. Sarajevo: Sarajevo Publishing.

Ibrulj, N. (1999). *Filozofija logike*. Sarajevo: Sarajevo publishing.

ja. (1900). z. bihac: ja.

Kuhn, T. (2002). *Struktura znanstvenih revolucija*. Zagreb: Naklada Jasenski i Turk.

Ludwig, W. (1932). *Lectures on Philosophy*.

Lyotard, F. J. (2005). *Postmoderno stanje*. Zagreb: Ibis grafika.

Nijaz, I. (2015). Teorija socijalne pulsacije. In K. Ivo, *Fenomenologija anomalijskog kaualiteta* (p. 132). Sarajevo: Sarajevo Publishing.

Pelletier, F. J. *A Brief History of Natural*. Alberta: University of Alberta, Edmonton.

Quine, W. (1999). *Riječ i predmet*. Zagreb: Kruzak.

Quine, W. (1999). *Riječ i predmet*. Zagreb: Kruzak.

Rorty, R. (1990). *Filozofija i ogledalo prirode*. Sarajevo: "Veselin Masleša".

Rusell, B. (2007). *Filozofija logičkog atomizma*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

- Searle, J. (1983). *Intentionality; An Essay in the Philosophy of Mind*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, J. (2000). *The Future of Philosophy*.
- Stephen, K. (1980). *Tipovi racionalizacije Maxa Webera: kamen temeljac za analizu procesa racionalizacije kroz povijest*. Island Lake: AJS.
- Strawson, P. (1997). *Entity and Identity, and Other Essays*. Oxford: Clarendon Press.
- Stuhr, J. (1993). *Philosophy and Reconstruction of the culture; Pragmatic Essays after Dewey*. New York: State University of New York Press.
- Šljivo, K. (2021). *Inferencijalizam i epistemologija; spoznajnoteorijsko čitanje filozofije Roberta Brandoma*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
- Šljivo, K. (2012). *Inferencijalizam i neki od njegovih izazova*. Sarajevo: Sophos-časopis mladih istraživača.
- Tugendhat, E. (1990). *Jezičkoanalitička filozofija*. Sarajevo: "Veselin Masleša".
- Turner, S. P. (2010). *Explaining the Normative*. Cambridge: Cambridge Polity Press.
- Waissman. (1965). *The Casual Interpretation of Language*.
- Wittgenstein, L. (1980). *Filosofska istraživanja*. Beograd: NOLIT.
- Wittgenstein, L. (1932). *Lectures on Philosophy*.